

crkva u svijetu

PRINOSI

ŽUPE I VJERSKI ŽIVOT HRVATA U OKOLICI PEČUHA

Đuro Šarošac

Hrvati žive u blizini Pečuha u devet sela: Ata, Kukinj, Nemet, Pogan, Salanta, Semelj, Suka, Sukit, Udvar (Pacsudvard). Od pamtivijeka svi su katolici; ima ih oko 3000. Sebe nazivaju Bošnjacima (Bosanskim Hrvatima). Povjesničari rimokatoličke crkve tvrde da su u tim selima već u 14. stoljeću postojale crkve. U papinskim se godišnjacima nalaze imena bivših svećenika: Benedik Semeli (Semeljac), Pero Odwardi (Udvarac), Blaž Egeragi (Egračanin, 133—1335. g.),¹ Andria Pagani (Pogačanin), Kuzma Zalanči (Salančanin), Nikola Nempti, Lovro Nempti (Nemečanin, 1334. g.),² Pero Kuke (Kukinjčanin, 1335. g.).³ Uspomena na porušene crkve među seljacima živjela je sve do 60-ih godina ovog stoljeća; neki ljudi još i danas znaju pokazati njihova mjesta.

Za vrijeme turskog osvajanja pečuška biskupija prestala je djelovati, iako Bečki dvor uz pomoć Vatikana i unaprijed imenuje biskupe; ali to za njih osim društvenog čina nije ništa posebno značilo.⁴ Veći broj imenovanih biskupa nikad nije vidio Pečuha. Prema nekadašnjim izvještajima stanje katolika bilo je izuzetno teško; često su bili prog-

¹ Josephus Brüstle, (József) *Recensio universi cleri dioecesis Quique — Ecclesiensis*, I — IV, 1874 — 80, Pečuh, Parochia Egerag 4206, Nemeti 1534, Keszu 2149.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Josip Butorac—Antun Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973, str. 146.

njani od protestanata Mađara i od Turaka s ciljem da napuste svoju vjeru i da se poturče.⁵ Stanje im je bilo teško, jer Turci nisu mirno gledali dolazak katoličkih svećenika s teritorija slobodne Ugarske. Mnoge biskupske naredbe nisu se ni mogle među malim brojem svećenika ni izvršiti.⁶ Radi toga je franjevac Šimun Matković predložio da se iskusne svećenike pošalje ovamo preko Dubrovnika. Biskupi koji žive u Ugarskoj, a pripadaju habsburškoj imperiji, neka se ne miješaju u vjerski život na području koji su Turci osvojili, jer im posao samo otežavaju.⁷ Istovremeno je godinama postojao oštar sukob između mađarskih i hrvatskih svećenika. Rad hrvatskih svećenika mađarski duhovnici nisu dobrohotno primili, premda su zanemarili svoj pastirski posao, naročito među našim življem. Sukobi se u prvom redu mogu tome pripisati, iako je za više naših svećenika zabilježeno da dobro govore mađarski jezik.

Vjerski život u prva tri desetljeća 17. stoljeća bio je donekle u procvatu što djelomično znači da se stanovništvo nije stalno preseljavalo, a osim toga da je i brojčano poraslo. Za vrijeme crkvene posjete vizitator Masarek je primijetio da u Pečuhu u njegovoj okolici stanuje marljiv narod, koji je zemljoradnički i da svega ima. Stanovništvo je po selima brojno: ima ga po sto i dvijesta duša. U salantskoj crkvi koja je posvećena svetom Martinu, pečuški isusovac Cuetić 1625. godine traži od rimskog pape dozvolu za potpuno oprostjenje.⁹ Broj Hrvata i Mađara u Pečuhu 1633. godine bio je oko 500 duša. U njegovoj okolici također žive katolici Hrvati i Mađari.¹⁰ U Pečuhu u to doba žive svećenici isusovci, četvorica, od kojih je jedan Hrvat; imaju posebnu školu s 30 učenika koji su djelomično iz Pečuha i iz njegove okolice.¹¹ U Mohaču, pod vodstvom Šime Matkovića, postoji franjevačka škola s 15 učenika.¹² Škola je pomagala da se olakša oskudica koja je postojala u potrebi za svećenicima. Isusovci, budući da ih je malo bilo, dopustili su da djecu krste i da bračne parove vjenčavaju propovjednici, a osim toga da nedjeljom i blagdanima vrše i Božju službu. Na taj način su pokušali da pruže duhovnu pomoć i da tako šire duhovni rad među narodom.¹³

⁵ Jovan Radonić, *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XVI. do XIX. veka*, Srpska akademija nauka, Beograd, 1950, str. 14.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Fricsy, Adám, Egyházmegyénk a török hódoltság alatt, A Pécsi egyházmegye Schematizmus 1981, Pécs, 1981, 67—100. (Pečujska Biskupija za vrijeme turskog osvajanja, *Šematizam Pečujske Biskupije*) Autor hrvatske rimokatoličke svećenike naziva: »Slaven« ili »Tot«. Izvori jednostavno o tome govore da su navedeni svećenici došli iz Bosne, Slavonije i Hrvatske. Autor nije pokazao dovoljno brige da bi upotrijebio ispravni etnik.

⁹ J. Radonić, nav. dj., str. 89.

¹⁰ Rimski jezuitski Arhiv, Austria, 20. Fol. 188.

¹¹ J. Buturac, *Katolička Crkva u Slavoniji za vrijeme turskog vladanja*, Zagreb, 1970, 166.

¹² Ibidem.

¹³ J. Radonić, nav. dj., str. 189.

Poslije istjerivanja Turaka iz Baranje u popisu 1695. godine u selima gdje žive bosanski* Hrvati, osim sela Pogan i Ata (tu je bilo mješovito stanovništvo), možemo čitati da su svi stanovnici katolici.¹⁴ Jedan je dio crkava bio još za vrijeme turskog osvajanja uništen. Po popisu iz god. 1729. postojale su bez krova nemetska, poganska i kukinjska crkva. Poganska crkva je bila podignuta na uspomenu svete Barbare.¹⁵ Mjesto, gdje je bila crkva, znade stariji naraštaj još i danas pokazati. One crkve koje su ostale neporušene, za vrijeme Rakocijeve bune kad je narod bio u stalnom bijegu, godinama su bile napuštene pa se po tome može vidjeti da je vjerski život bio poremećen. U to doba se Božja služba održavala u porušenim crkvama ili po kućama.¹⁶

Prve polovine 18-og stoljeća bosanski Hrvati su pripadali dvjema župama: Egerag i Salanta. Župa Egerag do 1712. godine bila je poznata kao semeljska župa, jer joj je svećenik tamo stanovao.¹⁷ Župni dvor u Semelju je već tada vrlo porušen, a i crkva također. Zbog toga se, ponovno imenovan, župnik Mijo Đurić preselio u susjedno selo Egerag gdje je pored crkve sagradio novi župni dvor.¹⁸ Nemamo točne podatke kad se srušila semeljska crkva. Pretpostavlja se da je to bilo poslije preseljenja župe. Salantska i semeljska crkva nalazile su se izvan sela 800—1000 m. — pa i taj način smještaja crkve pokazuje na rani srednji vijek. O crkvama se obje župe nisu brinule, već su dopustile da se same od sebe sruše. Uzrok tome treba tražiti u tome što se najprije dopušta da se župni dvor poruši, kako bi se svećenik preselio u drugo selo. Bilo je također vrlo nepovoljno da ljeti i zimi svećenici svaki dan odlaze izvan sela da obavljaju službu Božju; a i za narod je to bilo nezgodno. Zbog toga se u 18. stoljeću grade crkve u selu, a pored njih se posebno nalaze župni dvorovi.

Iz crkvenih dokumenata se ne može doznati kome je bila posvećena semeljska crkva. Sudeći po zaštitniku sela, pretpostavlja se da je podignuta u čast svetog Vendelina, jer selo i danas slavi taj god. Ime Vendelin nema nikakvu tradiciju među našim Hrvatima koji ovdje žive, a ni među krsnim imenima nećemo naći ni jednoga s tim imenom. Treba dodati da se i danas mogu dobro vidjeti mjesta crkve i groblja, koja se nalaze jedno pored drugoga.¹⁹

* »Bosanski« — zato što su došli iz Bosne.

¹⁴ D. J. Popović, Stanovništvo Baranje krajem XVII. veka, *Glasnik istorijskog društva*, Novi Sad, 1932.

¹⁵ Merényi, Ferenc, Domšica Mátyás egyházlatogatása Baranyában 1729, Pécs, 1929 (Crkveni posjeti Matije Domšića), Canonica Visitatio 1829, župa Nemet.

¹⁶ J. Radonić, nav. dj., str. 233.

¹⁷ J. Brusztle, nav. dj., župa Egerag.

¹⁸ Nav. dj.

¹⁹ Uz crkvu se nalazila tvrđava podignuta od zemlje koju su Turci osvojili 9. mjeseca 1526. g. Pored nje se nalazio mali samostan s nekoliko svećenika. Najprije se porušila tvrđava i samostan, negdje u prvoj polovici 16. stoljeća. (*Monumenta Hung. Hist. II. I. k.*), Pesten, 1857, str. 115.

Od prvog desetljeća 17. stoljeća župi Egerag pripada Semelj i Udvar, a Salanti: Nemet, Kukinj, Pogan, Suka i Ata.²⁰ Selo Sukit s nedavno naseljenom Atom (1742—1744. g.) priključeno je Egeragu godine 1744. i zbog toga da bi im feudalac bio isti. Kukinj i Suka od 1785. godine pripadaju župi Keszu.²¹

Salantska crkva bila je posvećena svetom Martinu biskupu. Župa se od g. 1729. do g. 1746. nalazi u selu Szilvas, a od 1747. g. već je u Nemetu, ali je u tim godinama sačuvala ime »Salantska župa«. ²² Nemetski župni dvor sagrađen je za dvije godine (1753—1755) i to za vrijeme župnika Vladislava Lukića.²³ O njemu se u to doba ovako pisalo: »Slične zgrade nema u cijeloj biskupiji: na katu ima pet raskošnih soba, u prizemlju tri, osim toga kuhinja, komora i to sve ugodno uređeno.«²⁴ Selo Nemet u to doba ima malu crkvu napravljenu od drveta čije su nosače poslije morali pojačati.²⁵ Salantska crkva već je godine 1757. vrlo loše izgledala: zidovi su joj toliko bili napuknuti da je kroz njihove pukotine ulazilo više svjetlosti nego kroz male prozore.²⁶ U Nemetu su pored župničkoga dvora u čast svetog kralja Vladislava sagradili kapelu da ne bi svećenik svaki dan morao radi Božje službe odlaziti u Salantu, već je mogao tu govoriti misu.²⁷ Stara nemetska crkva nalazila se tamo gdje je nekada bilo staro selo. O njoj crkveni dokumenti ništa ne govore. Nova crkva je u Nemetu sagrađena g. 1804: ona je podignuta na kapeli koja danas služi za sakristiju, a posvećena je također u čast svetog Vladislava. Salantska crkva je do zemlje porušena 1791. godine; njezino nekadašnje mjesto uz cestu Pečuh—Harkanj s lijeve strane označuje jedan kameni križ.²⁸

U Egeragu su 1769. počeli graditi novu crkvu: polaganje kamena se izvršilo 2. srpnja 1769. godine. Gradnja je bila završena g. 1774, ali bez tornja. Župnikov dvor su započeli iste godine.²⁹ Toranj crkve je sagrađen za vrijeme župnika Đure Vlašića oko g. 1822. Nabavljen je i unutrašnji namještaj: klupe, propovjedaonica, orgulje, krstionica, dva oltara, a župnikov dvor je istovremeno bio obnovljen.³⁰ Kesujska crkva je podignuta 1721. godine, ali više decenija je bila bez zvona i bez

²⁰ J. Brusztle, nav. dj.

²¹ Nav. dj.

²² Nav. dj.

²³ Nav. dj.

²⁴ Nav. dj.

²⁵ Nav. dj.

²⁶ Nav. dj.

²⁷ Nav. dj.

²⁸ Nav. dj.

²⁹ Nav. dj.

³⁰ Ibidem. (Đuro Vlašić je u cijeloj biskupiji bio jedan od najistaknutijih župnika, i to ne samo kao svećenik; treba posebno istaknuti da je mnogo učinio za voćarstvo; oplemenjivao je voćne sorte i davao seljacima da ih sade.)

zatvorenih vrata, tavaonice su joj samo djelomično bile gotove. Nova crkva je posvećena u čast svete Ane 1781. godine.³¹

Bosanski su Hrvati u 18. stoljeću imali samo u Nemetu svoju župu kamo su pripadali Pogan i Salanta-Ata, Semelj, Sukit i Udvar Egeragu, dok su Kakanj i Suka pripadali župi Keszu. Svećenici župe Nemet po porijeklu su pretežno bili Hrvati koji su osim jezika dobro poznavali običaje svog naroda, dok su ostale dvije župe rjeđe imale takve župnike ili kapelane koji su govorili hrvatski, ali je bilo i među njima Hrvata. Najbrojnija župa je bila Egerag kojoj je pripadalo 10 sela i

Djelatnost župa možemo pratiti od početka 18. stoljeća. 13. travnja 1714. godine na održanoj sinodi u Pečuhu bili su prisutni i župnici iz Salante — Pavo Kovačić, iz Semelja — Mijo Đurić.³² Znamo koja su sela pripadala župi Nemet i koliko su pšenice (od 1700. g.) davala svom svećeniku. Kukin: žita 22 kg, 7 i pol »osmaka«, raži 1 kg, 3 i pol osmaka; Pogan: žita 11 kg, 2 i pol osmaka, raži 2 osmaka; Suka: žita 3 kg, 2 i pol osmaka, zobi 3 osmaka; Ata: žita 4 kg, pola osmaka, zobi 3 kg, pola osmaka; Sukit: žita 5 kg, 7 osmaka, zobi 8 osmaka.³³ Vjerski su život bili poremetili vjerski sukobi i Rakocijeva buna. U Semelju je 1703. godine duhovni pastir bio Kristian Kompar koji je došao iz Zagreba, a u Pečuhu su ga ubili u franjevačkom samostanu dok je vršio Božju službu.³⁴ Nasljednik mu je bio Ivan Grusić koji je sedam godina stanovao u Semelju; njega su ubili arijevcima 23. listopada 1711. godine.³⁵ Zamalo nije stradao i salanski župnik 1704. godine kad su Rakocijevi Kuruci u Pečuhu izvršili masovna ubojstva (800-1200 duša, pretežno Hrvata i Srba) i kada su došli vojnici generala Herbešteina da se osvete, ubili su ga srpski vojnici.³⁶

Podaci idućih godina upućuju na crkveno nazadovanje. Zbog toga ću pokušati da to iznesem pomoću popisa koji je izvršen god. 1786. u dvije župe. Tu možemo čitati da sela Atu, Kukin, Pogan, Salanta, Semelj, Suku i Sukit redovito posjećuju franjevci iz Pečuha.³⁷ To pokazuje da su se za duhovnu potrebu navedenih sela i dalje brinuli franjevci Hrvati, jer župnici zbog nepoznavanja jezika i zbog mnogobrojnih sela nisu mogli bez vanjske pomoći uspješno obavljati svoju duhovnu djelatnost.³⁸

31 Merenyi, F. nav. dj., str. 14, 52.

32 Arhiv pečujškog Kaptola, M. L. Fasc. 164, No. 14.

33 Boros Gyevi, Laszlo, *A Pécsi Egyházmegye horvátjai a 17. sz. végéig, 128-149. A Pécsi egyházmegye sematizmusa 1981*, Pécs, 1981 (Hrvati Pečujške Biskupije koncem 17. stoljeća, 128-149, *Sematizam Pečujške Biskupije 1981*, Pečuh, 1981).

34 *Sematizam Pečujške Biskupije 1981*, str. 198.

35 Nav. dj., str. 175.

36 Descriptio Phisico-politico-top. Com. Baranyiensis, Orszagos Szechenyi Konyvtar Fol. Lat. 289. II. ff.

37 Baranya megyei Levéltár (Arhiv županije Baranje), L. C. par. 1733.

38 Koliko je 1733. godine imala nemetska župa oranica, livade i vinograda to točno ne znamo. U Nemetu i u Salanti ima samo pola kose livade koju

Broj stanovništva je u to doba (ni danas ga nema više) bio vrlo znan: Ata 195 osoba, Kukinj 436 osoba, Udvar 525 osoba, Pogan 563 osoba, Salanta 489 osoba, Semelj 479 osoba, Sukit 341 osoba, Suka 193 osobe, Nemet 289 osoba — ukupno 3515 duša. Svi su bili rimokatolici i Hrvati (Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje C. par 1733.).

Zapisi crkvenog posjeta iz godine 1829. detaljno opisuju stanje župa gdje su osim crkvenih dostojanstvenika bili prisutni i seoski poglavari. Općenito se može reći da su zapisi bez primjedbe i ikakvog pretjerivanja opisali realno stanje; nisu zatajili žalbe naroda, naveli su zajedničke obveze, govore o opterećivanju kmetova, itd. Župe u to doba više nisu imale nikakvih poteškoća: dobile su potpunu materijalnu i

•
pokose, skupe i odvezu u župski dvor. Od sela Pogana župnik je dobio kola sijena. Svako selo je bilo dužno da nasijeće određenu količinu drva i da to odveze u župski dvor: Nemet 10 kola, Kukinj 15 kola, Pogan 16 kola, Salanta 20 kola, Suka četvera kola, dok Sukit nije bio obavezan da daje drva za loženje. Od svakog je bračnog para župnik dobio 25 krajcara, jednu požunsku mjericu žita, 5 pinta vina. Godišnji dohodak je iznosio 99 forinti i 66 krajcara. Osim toga za svako krštenje je svećenik dobio 25 krajcara, od noseće žene 5 krajcara, za sahranu kod odraslih 50 krajcara, a za djecu plaćali su 25 krajcara. Dohodak školarine, po priznanju župnika, iznosio je, godište 17 forinti i 60 krajcara. I to su zabilježili da ima jednu evangeličku knjigu napisanu na »Dalmatinskom jeziku« (F. Merenyi, nav. dj., str. 76.).

Za vrijeme crkvene posjete 1729. godine zabilježeno je da je župi pripadala sljedeća zemlja: u Salantj 3 lanaca (1220 m²), u Malomu 3 lanaca, u Bošti 4; livade: na pustari Ištrak 8 kosa veličine, uza nju je oranica koja je povoljna za povrtnjak, u Bošti 5 kosa, u Kesuju 3 kose i 7 kosa žbunjske livade. U Nemetu župsko zemljište i livada, u Silvašu 1 kosa livade, u Sokolovcu 3 motike vinograda (Pécsi Püspöki Levéltár, Arhiv Pečujske Biskupije, Vis. Can. 1729.).

U popisu možemo čitati da kmetovi ne mogu orati župnikovu zemlju, jer ih je spahija (feudalac) toliko opteretio da i svoj posao jedva mogu završiti, a kamoli da daju tlaku za crkvu (Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje, C. par. 1733.). Župa Egerag u Semelju nije imala oraće zemlje, a ni vinograda. O Udvaru ništa ne znamo. Za vjenčanje, za krštenje, za sahranu isto su toliko davali kao u nemetskoj župi. Selo Semelj je godišnje nasjeklo 10 kola drva u šumi i odvezlo župniku, i to u cjepanicama. Iako su kmetovi bili stalno opterećeni od strane feudalaca, dohodak župa se nije smanjivao već je bio u porastu. U Ati od svakog bračnog para župnik dobiva 1 mjericu žita, 25 denara, 5 pinta vina, svi zajedno daju dva hvata drva, 1 kola sijena, a od svake kuće dobiva po jedno pile. Kukinj isto tako: 1 mjericu žita, 25 denara, 5 pinta vina, od svake kuće 1 pile i jedna kola drva; u Nemetu svaki bračni par 1 mjericu žita, 25 denara, 5 pinta vina, 1/8 mjerice zobi, od svake kuće kola drva i pile; u Udvaru mjericu žita, 25 denara, 5 pinta vina, od svake kuće 1 pile i kola drva; u Poganu svaki bračni par 1 mjericu žita, 5 pinta vina, 1/4 mjerice zobi, 25 denara, od svake kuće kola drva, zatim svi zajedno vode brigu o livadi koja ima 8 kosa veličine; u Salanti svaki bračni par 1 mjericu žita, 25 denara, 5 pinta vina, 1/8 mjerice zobi, od svake kuće 1/4 hvati drva; u Semelju isto tako: 1 mjericu pšenice, 5 pinta vina, 25 denara, od kuće 1 pile i kola drva; u Sukitu od bračnog para 1 mjericu žita, 25 denara, 5 pinta vina, od svake kuće kola drva i 1 pile; Suka: svaki bračni par mjericu žita, 1/4 mjerice zobi, 25 denara, 5 pinta vina, od svake kuće kola drva i pile. (Nav. dj.) Dohodak nemetskog župnika godište je iznosio 1067 forinti i 15 krajcara (nav. dj.).

moralnu pomoć od feudalaca, a ukoliko je kmet dugovao, o tome su se pobrinuli razni organi da se to izravna.

Župa Nemet je u to doba imala više zemlje nego što ju je imalo ijedno kmetsko imanje, a osim toga je imala i poseban dodatak: u Poganu 13 lanaca zemlje, u Nemetu 14 lanaca, pored toga ima 6 lanaca livade, a od sela dobiva dvojica kola sijena, od Salante isto dvojica kola sijena, u Silvašu baštu i pašnjak obrađuju Pogančani i Salančani, a livadu od 6 lanaca Pogančani također pokose, skupe i odvoze u dvorište. Po starom običaju otavu (drugi put košeno sijeno) pokosi, skupi i dovozi narod triju sela.³⁹ Za žirovanje svinja u salantskoj šumi ima župa 12 potpunih prava. (Nijesam naišao na podatke kolike je velike površine jedno pravo). Drva je župnik dobio besplatno i iz biskupske šume: Salanta 12 hvati, Pogan 12 hvati, Nemet 6 hvati; seljaci su bili dužni nasjeći i sa svojim kolima dovesti u župni dvor. Renta na svaki bračni par, obaveze po kući i školarina nisu se mijenjale. Stanovništvo Pogana i Salante obratilo se pismenom molbom pečujskom biskupu u kojoj su izjavili da je previše mnogo posla za obrađivanje župske zemlje. Tužbu im nisu prihvatili, pozivajući se da su te obveze potvrđene u odluci još za vrijeme crkvenog posjeta, a osim toga je to potvrdila i kraljevska uredba.⁴⁰

Božja služba se obdržavala po propisu: ljeti se govorila u 9, a zimi u 10 sati, ali je svatko bio dužan da prije dođe i da sudjeluje na vjeronauku koji se obavljao na hrvatskom jeziku. Litanije su uvijek obdržavali poslije mise, jer je salantska crkva bila izvan sela, a Pogančanima i Nemećanima bila je daleko. Istovremeno se nije moglo očekivati, osobito u jesenskim mjesecima, da tu daljinu dnevno dva puta prepješače; osim toga mnogi su popodne bili zauzeti napasivanjem stoke. Posebno se u svakom selu, kada su se otvorile škole, održavale litanije, i to u onim selima u kojima nije bilo crkve. Za vrijeme crkvenog posjeta (1829) bilo je nekrizmanih osoba od osam godina 240.⁴¹

Također su crkvene vlasti odredile da se od 1. svibnja do kraja rujna velikim zvonom uvečer u 10 sati, a u ostalim mjesecima u 9 sati, zvoni dnevno 15 minuta. Bilo je određeno da se po mogućnostima poslije večernjeg zvona nitko ne zadržava na ulici, a kamoli u gostionici.⁴² Da li je u to vrijeme svako selo imalo svoje zvono, o tome nemamo točne podatke, ali se pretpostavlja da je tako bilo. Koncem 18. stoljeća jedino su u Kukinju zabilježili da svaka kuća plaća zvonaru 1/3 merova pšenice, a da su Aćani 1801. godine povukli »nastran«
zvono (to se radilo ako je bio požar, ili ako su nepoznate osobe napadale selo, Aćani su se radi napasivanja stoke potukli s Mađarima i tražili su od sela po-

39 Canonica Visitatio 1829, Nemet.

40 Nav. dj.

41 Nav. dj.

42 Nav. dj.

moć.)⁴³ Zvonar crkve je ujedno bio i pomoćnik crkve: plaća mu je bila da nije morao ići na tlaku, bio je oslobođen od spahijske dažbine, a osim toga od svakog je bračnog para dobio 1 osmak žita.⁴⁴

Župa Egerag je manje zemlje obrađivala,⁴⁵ iako je puno više sela i pustara pripadalo njoj nego Nemetu: u Ati je imala livadu od 1705 hvati veličine, a izvan sela 11 lanaca zemlje, livadu na kojoj su urodila troja kola sijena, bašta je bila velika od 100 hvati. Orađivanje zemlje obavljala su sela: Udvar je za jesensko sijanje prvi put preorao svoju zemlju (za drugo oranje je bilo zaduženo mađarsko selo), treće oranje je obavio Semelj. Za prvo kopanje heljde bio je zadužen Semelj, a za drugo Udvar; Ata je od svake kuće za prikupljanje heljde poslala jednu osobu, a Sukit je iz župnog dvora na oranicu izvezio gnojivo.

Svećenik je samo nedjeljom i svecima propovijedao na hrvatskom jeziku, pjevalo se na hrvatskom samo na blagdane i to poslije »Podizanja Tijela«, prije toga na mađarskom jeziku. Odredili su da taj običaj i onda sačuvaju, iako Hrvati nisu tome bili skloni. Ne znamo da li se iz tih riječi što krije, jer su učiteljima izdali naređenje da su dužni da mladež nauče crkvenim pjesmama, i to na hrvatskom jeziku.⁴⁶ O narodu koji je pripadao župi sve najbolje pišu: »bili su strpljivi i ni s kim se nisu protivili, pretpostavljene su poslušali, s naročitom pažnjom su poštivali svog župnika«. U uzdržavanju svog tijela taj se narod primjerno istakao za vrijeme postova i onda kad je morao fizički najteže poslove da izvršava. To se nije odnosilo samo na sladokusački zalogaj već i na

⁴³ Descriptio Phisico-Politico-topographico Com. Baranyiensis, Orszagos Szechenyi Konyvtar Fol. Lat. 289. II. ff. Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje, gróf Batthyány uradalom iratai 114. cs. (Arhiv zemljoposjednika grofa Batthyania, 114. paket).

⁴⁴ Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje, Can. Vis. 1829.

⁴⁵ Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje, Can. Vis. 1829, župa Egerág: sela Herend, Mišleny i Kiskozár su mali dio zemlje obrađivali, dok su veći dio oranice obrađivali Hrvati. Sakupljalo se također u naravi. Od svakog bračnog para sakupljena pšenica (1 požunsko mjerivo) iznosilo je značajnu količinu, osim toga se sakupilo mnogo vina (10 pinti od para) i novaca (15 krajcara). U opisu župnog dvora i njegovih ekonomskih zgrada postoji podatak da ima tako velik podrum u koji se može postaviti 400 buradi vina. Sela koja su pripadala bajskom spahiji: u Ati i Sukitu od svakog uroda 16. ris je pripadao župniku. Drva za loženje također je dobio besplatno od isičkog i bojskog vlastelina — sela su i nadalje bila dužna drva nasjeći i odvesti u župnikov dvor: Semelj, Sukit i Udvar po 5 hvati, a Ata 2 hvata. Suma raznih usluga bila je visoka ako uzmemo u obzir da je u župi bilo 4015 duša. Za jednu su »pjevačku« misu tada platili 1 forintu, za »žalosnu« 1 forintu i 30 krajcara, a za »čitajuću« samo 30 krajcara. Iz lemuzine se godište skupilo 40 forinti, a spahija je svake godine crkvi dao 20 forinti. Po popisu, plod i novce župniku, učitelju i zvonaru, su mještani dužni bili dati najkasnije do svetog Miholja, a vino do svetog Martina (Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje, Can. Vis. 1829, Nemet). U to doba je župa toliko dohotka imala da je mogla zaposliti jednog kapelana čija je godišnja plaća bila ova: stanovanje, hrana, pranje, a osim ogrijeva i osvjetljenja u novcu je dobio 100 forinti. Između dva svjetska rata imala je župa Egerag već po dva kapelana (nav. dj.).

⁴⁶ Nav. dj.

pojedina jela koja u propisu nećemo naći, tako na primjer na sir, maslac, na mlijeko; ni jagnjetina se nije jela — zadovoljili su se s uljem i u octu kuhanim mahunama. To se može reći i za neke Mađare, a naročito za Hrvate koji se podvrgavaju postovnoj crkvenoj stezi. O Nijemcima se ne može reći da su se za te stvari vrlo otimali.⁴⁷

Župi Kesu je pripadalo 33 lanaca zemlje, u Kukinju u jednom komadu je bilo 22 lanaca, a u kesujskom hetaru 4 lanaca, jedan lanac livade u Kukinju. Po starom običaju župnik od grožđa kupi devetinu i desetinu: u Suki Martin Mali i Pavao Kadia, u Kukinju Jakob Čoban i Matija Lukač (kmetovi). Od ovog je župnikovo bilo oko dva bureta vina. Iz biskupske šume je besplatno dobio 30 hvati drva, od ovog su Kukinjčani bili dužni nasjeći i dovesti u dvorište župe 8 hvati, Sučani 3 hvata. Od uroda u svakom selu njihov je bio 16. dio: od žita, raži, ječma, zobi, janjaca i meda. Od svakog pastira ako je bio u braku dobio je jedno janje. Od bračnih parova i od svake kuće je dobio isto onako kako i ostali župnici. Za štolarinu treba primijetiti da su za vjenčanje u tri župe isto plaćali: 1 forintu, 2 »libre« mesa, 2 »medie« vina, 1 pleten kolač, od nevjeste 17 krajcara — od onih koji nisu ostali u svojoj župi morali su za vjenčanje dvostruko platiti.⁴⁸

U crkvi svake nedjelje i za blagdane treba na hrvatskom jeziku obaviti propovijed, molitvu i crkvene pjesme, a po propisu obvezatne litanije popodne (večernja) na mađarskom jeziku. Svake nedjelje i blagdana treba i na drugom jeziku pročitati »svetu lekciju« i evanđelje. Na svečanim procesijama četvrti dio pjevanja se obavljao na hrvatskom jeziku, na ostalim crkvenim ophodima se pjevalo i molilo na mađarskom jeziku.⁴⁹ Upotreba materinskog jezika, osim župe Nemet, ostala je sve do danas neriješena. Održavanje službe Božje bilo je potpuno podređeno praktičnoj upotrebi mađarskog jezika, naročito poslije otvaranja osnovnih škola. Za Hrvate u crkvi Egerag se svake nedjelje obavljala propovijed na materinskom jeziku, a pod velikom misom su se dvije pjesme otpjevale i izmolile. Pozdrav anđeoski bio je na hrvatskom jeziku. Svoju su misu na hrvatskom jeziku imali samo u ove dane: na Božić, Uskrs, Duhove. Poslije 1945. godine propovijed polako izostaje, a samo se sačuvalo pjevanje na hrvatskom. Danas kad se jezik Božje službe promijenio, jedino u Nemetu misa se obdržava na hrvatskom jeziku. Od 1960. godine župe su počele sve da čine, da bi najmanje jednom mjesečno u svakom selu bila misa na hrvatskom jeziku. Premda bez ikakva znanja materinskog jezika, župnici ipak uz upotrebljeni hrvatski tekst, makar i pogrešno, drže misu na hrvatskom jeziku. I time izražavaju priznanje i potrebu za materinsku riječ.

Stanovništvo sela koja nisu imala crkvu, svake nedjelje i blagdanima, ljeti i zimi, nasuprot surovu vremenu, idući tamo i natrag po više kilo-

●
⁴⁷ Nav. dj.

⁴⁸ Kod župe Keszüsam samo uzeo naša sela, Can. Vis. 1829.

⁴⁹ Nav. dj.

metara moralo je tako pješačiti da bi poslušalo Božju službu. Odlazak u crkvu imalo je također za brojne porodice svoja pravila, naročito među ženama. Domaćica, da bi mogla skuhati ručak u nedjelju i u blagdanima, radi toga je odlazila na ranu misu. Reduša (mlada koja je trebala onog dana da pomaže domaćici u kuhinji) prije nego što je krenula k misi bila je dužna da pomaže u pripremi za kuhanje. Ukoliko je crkva bila u susjednom selu, mlade su ostvarile sve te poslove, tako da bi i domaćice mogle otići na Božju službu.

Djevojke i mlade žene su svake nedjelje i blagdanā odlazile k misi. Njihovu je prisutnost stanovništvo sela posebno očekivalo. Poslije raspadanja brojne porodice djevojke i mlade žene su taj običaj i nadalje sačuvali. Majke su imale djecu, kuhanje su sa svekrvom među sobom podijelile i naizmjenice odlazile u crkvu. Često je bio slučaj da bi prije odlaska k misi skuhale ručak (užinu) ili su pristavile kuhanje i zamolile muškarce, koji su ostali kod kuće neka paze. Među muškarcima je bio manji broj onih koji su redovno odlazili u crkvu, osim momaka koji su uvijek bili u djevojačkom društvu i redovno zajedno odlazili i dolazili kući. U povodu glavnih blagdana su i oženjeni muškarci išli k misi.

Svećenici su se žalili na stanovništvo sela u kojima nije bila crkva da se malo brine o vjeri. (Od 9 sela u ovom kraju samo u Nemetu postoji crkva.) Gotovo se očekivalo da svatko obvezatno svake nedjelje dođe na Božju službu. Istovremeno su u tim selima godišnje samo dva puta držali misu, pred Božić i Uskrs: da bi narod obavio ispovijed i da se pričesti. Na te su obrede pretežno došle žene i školska djeca, dok je veliki broj muškaraca izostajao. Božja služba se obdržavala u školskoj prostoriji. Za privremeni oltar služio je slijepi prozor koji je imao dva krila; ispred njega bi stavili školski stol za obred. Slijepi prozor je djelomično služio kao glavni oltar za vrijeme mise, a poslije su se sve crkvene stvari stalno tu čuvale. Nedjeljom i raznim prigodama također su se tu obdržavale litanije.

Dužnost pjevača obavljao je mjesni učitelj koji je donekle poznavao hrvatski jezik. Svake nedjelje je obvezatno morao poći u crkvu: svirao je i pjevao; poslije podne on je, u onom selu gdje nije bilo crkve, držao litanije ili večernju te vodio crkvene procesije; uz svećenika je također sudjelovao na sahrani.

Litanije koje su uvijek održavali učitelji, pretežno su posjećivala školska djeca, mlade, djevojke, momci, žene i bake. Veći je broj muškaraca samo dolazio u crkvu o svecima i na blagdane: Božić, Uskrs i Duhove. Početak litanija uvijek su najavili po tri puta s kratkim zvonjenjem zvona: u jedan sat, u pola dva i u dva. Litanije su uvijek trajale pola sata. Bez obzira na sastav i broj narodnosti u selu, slavili su ih na dva jezika: jedne nedjelje na mađarskom, druge na hrvatskom; posljednju bi pjesmu obratno otpjevali: ako su litanije na mađarskom, pjevali su je na hrvatskom, a ako su litanije na hrvatskom jeziku, onda su je pjevali na mađarskom.

U selima koja su pripadala župi gdje nije bilo crkve, na Veliku subotu je procesija Uskrsnuća uvijek krenula iz škole i išla do križa koji je bio na kraju sela i koji su žene tim povodom bogato okitile cvijećem. Gdje je bilo mogućnosti tamo su se drugim putem vratili k školi. U Semelju je procesija išla kraćim putem; pjevalo se na mađarskom jeziku, a na dužem na hrvatskom. Kuda je procesija prošla, na prozorima svake kuće su zapalili po 2 svijeće. Na čelu procesije uvijek je išao dječak ili (pretežno) momak koji je nosio raspelo, a za njim su išla djeca, djevojke, mlade žene, momci i mladi muškarci koji su bili u blizini pjevača da bi mogli zajedno pjevati. Starije žene su išle na kraju procesije; one su molile krunicu. Crkvene zastave su uvijek nosile djevojke.

Na ulazu u selo i na grobljima naći ćemo križ od kamena, nekada pravljen od drveta i lima. To potvrđuje i crkveni posjet iz godine 1829. U polju pored glavnih putova također ćemo naći po jedan križ. Po vjerovanju stanovništva ti križevi su simbolično čuvali narod i usjeve, da bi urod iduće godine bio osiguran. Križeve su podigli pojedinci kao zavjet ili iz pobožnosti, ali ima i takvih podataka da je zbog nekog drugog razloga (kuge) stanovništvo sela podiglo križ. Ništa ne znamo o selima koja nemaju crkvu, osim Kuginja i Ate, otkada imaju zvono. Prvi je zvonik pravljen od drveta, zvona su bila srednje veličine. Tridesetih godina ovog stoljeća svako je selo sebi podiglo od cigle zvonik (toranj).⁵² Visok zvonik (27 m) jedino je sebi sagradio Semelj. Dnevno se tri puta zvoni: ujutro, upodne i uvečer (i danas), osim toga za crkvene obrede i za sprovode. Zvonar je za taj posao od svakog bračnog para dobio po jedan osmak žita. (Danas se plaća u novcu.) U selima je pretežno zvonar čistio i školu i preko zime bi ložio peč.

U proljeće, na sv. Marka, u Semelju su na »križevo« išli žito blagoslivati. Na taj dan do podne nikakav posao nisu radili, jer su smatrali da je to blagdan. Žito se nekada samo u onoj njivi blagoslivalo gdje se pretežno sijalo. Tada bi se ponekad od sela udaljili do 2—3 km. Poslije prvog svjetskog rata za tu svrhu su izabrali zemlju u blizini sela. Dan prije, uvečer, djevojke su od žita plele vijenac s kojim su kitile križ i crkvene zastave. Poslije Božje službe išli su u procesiji, pjevajući svete pjesme, krenuvši na određeno mjesto gdje ih je već čekao glavar sela uz pratnju nekoliko ljudi, ložeći vatru koja je služila da bi za tamjan bilo dovoljno žara. Poslije završenog obreda prisutni bi iščupali nekoliko struka žita i ponijeli ga kući, pa su ga stavljali u štale da bi im stoka bila zdrava. Procesija je istim putem išla u polje kao i na Veliku subotu. Za vrijeme posvete žita, i dok su se vraćali kući, stalno ih je pratio zvuk

•

⁵⁰ Nav. dj.

⁵¹ Baranya megyei Levéltár, Arhiv županije Baranje, gróf Batthyany uradalom iratai, 79. cs, (Arhiv zemljoposjednika grofa Batthyani 879 pak. 1813. godina)

⁵² Baranya megyei Levéltár, Pécsi Járásí Főszolgabíró Közgűlés iratai (Arhiv županije Baranje, Zapisi načelnika pečujškog kotara); Ata 1929, Suka 1932, Semelj 1932, g. 5923/1932, 5766/1929.

zvona. Za blagoslivanje žita svećenik je dobio jedno janje, a pjevač (učitelj) ručak u seoskoj gostionici. Početkom ovog stoljeća to se je plaćalo u novcu.

Zavjetovanje među bosanskim Hrvatima bilo je općenito. Najviše ga je bilo onda ako je netko bio smrtno bolestan; ali i za vrijeme drugog svjetskog rata zavjet je također bio čest. Tada je osoba primila na sebe zavjet na više godina: u određene se dane postilo, u svetišta hodočastilo, oko crkve se klečalo, a imućniji su za crkvu kupovali neke predmete, itd. Zavjet su pretežno žene primale na sebe; među muškarcima je to bio rijedak slučaj.

Od svetaca se posebno štovao sv. Ilija. U svakoj kući se na zidu nalazila njegova slika. Uspomena mu je danas potpuno pala u zaborav. I obitelji su imale svog zaštitnog sveca, ali se danas o tome ništa ne zna. U svakoj kući, u sobi gdje su stanovali, nalazila se pored vrata »svetaonica« koja je služila da se pri ulazu u sobu prekrižu blagoslovljenom vodom. Ako se odlazilo u tuđu kuću, uvijek se pozdravljalo: »Fajljen budi Isus«, a odgovorilo: »Amen, navijek!«, dok bi prste umočili u blagoslovljenu vodu i prekrstili se. Članovi obitelji upotrebljavali su blagoslovljenu vodu samo uvečer kad su izišli u dvorište, ili prije nego bi pošli na spavanje. Taj običaj su donijeli u vezi sa zlim duhovima kojima su naročitu ulogu pridavali. Vjerovali su da blagoslovljena voda pruža zaštitu pojedincima i obitelji, posebno obnoć kad zli duhovi hodaju. Blagoslovljenu su vodu nosili kući na Tri kralja, a po potrebi i preko cijele godine.

Čim je uz pomoć babice novorođenče došlo na svijet, odmah su ga drugi dan nosili u crkvu jer je bio grijeh ako bi dijete nekršteno umrlo. Ako bi se novorođenče mrtvo rodilo ili za poroda umrlo, žene bi ga odnijele na izvor potoka i tamo bi ga krstile.⁵³ Majka bi dvije nedjelje, nakon poroda, pošto je napustila postelju, pošla u crkvu. Tom prilikom se obukla u crno kao da žali. U crkvu ju je »uvela« koja zaova, sestra ili kuma. Tu se najprije ispovjedila, poslije toga je ušla u sakristiju gdje joj je svećenik u jednu ruku dao goruću svijeću, a u drugu štolu, pa ju je odveo k oltaru gdje joj je dao blagoslov, a poslije toga izmolio propisane molitve. Isti je bio običaj i za djevojku koja se udala i postala nova mlada.

Na Uskrs bi ujutro najvještija djevojka ili mlada ponijela iz kuće u crkvu kuhane šunke, kobasica, hrane i jaja u lijepoj košari pokrivenoj tkaninom. Svećenik bi tu hranu blagoslovio za jelo ukućana. Početkom ovog stoljeća »uskrsne košare« vozili su kolima da bi se što prije mogli vratiti kući. Bio je i takav običaj da su oni koji zbog raznih uzroka nisu mogli nositi hranu na posvetu, smatrali dovoljnim ako se u subotu

⁵³ Na taj običaj nas podsjeća pjesma o Kraljeviću Marku koja je poznata u Baranji i Bačkoj.

nanoć uskrсна košara stavi na takvo mjesto gdje je može da posveti »božja rosa«.

Roditelji, bez obzira da li su redovno odlazili u crkvu, pobrinuli su se da im djeca redovno sudjeluju u njegovanju svoje vjere, da odlaze k misi, na litanije, da se prije Uskrsa i Božića ispovijedaju i pričeašuju, da odlaze na hodočašće, da idu blagosloviti žito da budu pokorni itd. Mladima nisu pustili da psuju Boga; to se smatralo velikim grijehom. Ako su bili uzbuđeni govorili bi: »Stvorenja ti«, »Mariju ti«, »Sto ti stvorenja«; ali to nisu smatrali za psovku.

O vjerskom životu u obitelji uvijek su žene vodile brigu. Strogo su se brinule da postovi i blagdani budu održavani, da se djeca nauče raznim molitvama itd. U postu se nije jelo meso ni masna hrana, osobito se postilo u petak, na mladi petak, na Čistu srijedu itd. Na istaknute postove jelo se samo uvečer, u najboljem slučaju preko dana kiseli kupus i paprika, a za večeru bi skuhalii kiselu juhu. Prije Uskrsa se korizmeni post od 40 dana strogo održavao.

Mladi bračni parovi zbog teških poljoprivrednih poslova nisu imali mogućnost da posvećuju veću pozornost religioznom životu, osobito poslije 1880. godine. Istovremeno ona sela u kojima nije bilo crkve, zbog nevremena nisu odlazila redovno k misi. To je doprinijelo da upotreba naše riječi u crkvi postepeno bude zanemarena (vidi župu Egerag i Keszú). Između dva svjetska rata često se piše da je taj narod nepobožan, da je svoj vjerski život zanemario. Danas govore obratno: religija dublje živi među Hrvatima nego među Mađarima. Ovdje treba spomenuti da se u Baranji među župama ističe Nemet, a i ostale dvije (Egerag i Keszú) mnogo se trude za religiozni život naših sela i za našu hrvatsku riječ.

PARISHES AND RELIGIOUS LIFE OF CROATS IN HUNGARY

Summary

The author illustrates faith and religious life of Croats in the surroundings of the city of Pečuh. Croats settled themselves in 14th century. They always have had their parish-prists and their churches. They developed their culture and use their Croatian language.